

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 36

Fylke: Hordaland

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Strandvik

Emne: Helsing, fakker og ætferd.

Bygdelag: Revnestrånd

Oppskr. av: Kari Haga

Gard: Haga

(adresse): Balderstveim

G.nr. 105 Br.nr. 2. og 3.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

1. Når folk vil gjeva uttrykk for ja og nei utan å bruka ord, so nikkar ein på hovudet til "ja", og rister på hovudet til "nei". Dei gamle kunde og gjeva uttrykk for "nei" ved liksom å skruva frå seg med eine eller bae hendene.
2. Før i tida var det vis her å helsa på alle ein møtte, kjende og ukjende folk. Gamle folk gjer det enno. Men i seinare år er det vorte meir avleggs med å helsa. No helsar ein ikkje på ukjende folk ein møter etter vegen.
3. Stven som skulde helsa først kom an på kvarhelst ein møttest. Var det på eit tun, eller innanfor ein gards eignamerkje, høyrde det den framande til å helsa først anten han var ung eller gammal. Når ei kvinna og ein mann møttest på vegen, høyrde det mannen til å helsa først, utan so at kvinna var gammal og mannen ung, då kunde gjerne kvinna helsa først.

2.
4. Den vanligaste helsinga når nokon
møttest var „gudag“, (gudagen) og „gukveld“.
Når ein skildest vart det sagt „farvel“
eller „gonatt“. Ei ommor helsing som før
var mykje bruka når ein møttest var
„velkåbmen te“. Svaret var då „sjøl
velkåbmen“. Nådde ein att nokon
som gjekk føre seg på veggen vart
det sagt „velfaren føre“. Svaret var då
„velkåbmen ette“. Disse helsingorde
er gjengne heilt or bruk no, og er
aldri å høyra på vegane meir.

5. Karane tok av seg hatten eller luva
når dei talsa på presten. Likeins
gjorde sume når dei treffe lensmannen
eller ein riking. Bygdefolk som møttest
helste på kvarandre berre med ord.

6. Dette har ein ikkje høyrst noko om.

7. Var ein i bestklede vart det meir
handhelsing sjølv med dei næraste
gramane, ein når ein var kvardagskledd.

8. Ved kristelige samlingar og ved kyrkja
handhelstest vener og kjerringar.
Likeins i verskap, brudlaup og sjond.
Og når folk kom på vitjing var det
handhelsing og fagring både til
vaksne og born.

9. Når ein vilde syna rettleg glede
over å møtast vart det gjerne
mykje klapping og stryking på

oksla og armen. Det kalla ein for å
"fagna" kvarandre.

10. Kyrkja ligg i ei ormur bygd so kyrkje-
klokka høyrst ikkje berkt. Men når
folk var på kyrkjeveg og klokka tok til
å ringja, letta karane på hatten og
kvinnane gjorde kross teiken på bringa.

11. Var folk ute på arbeid når likferd
eller brur fylgje for framom, so stogga
ein arbeidet og stod i ro til ferda var
forbifaren. Motte ein ferda frå vegen
gjekk ein litt ut av vegen og stod
med hatten eller huva i handa til
ferda var dregen forbi.

12. At folk fór i tida helste frå dyr
eller visse ting har ein ikkje høyr om.

13. Det var berre sjeldan nokon sa gomorn
før i tida. Flusens folk bruka ikkje slike
helsingsord til kvarandre då. Men om
framande kom før det var lyst so sa
ein "gumåro". So snart det var lyst
vorte sa ein "gudag". Når det tok til
skifta dagslet sa ein "gukveld". Når ein
skildest om kvelden sa ein "go natt".

14. Fyrsta ein høyrde nokon ta til med
å halsa "gomorn" huill dagen og kvelden
med, so smalla folk åt det og tykte det
var "narrvoro seggerla". Det var slike
som gjerne vilde kallast "storfolk"
som lærja den skikken.

15. Når ein helsar vert det svare slik som
helsinga lyer. Vert det helsa „gomorn“ so
er svaret ogsø „gomorn“

16. Her i bygda er det no det vanligaste å
helsa „gomorn“ om morgoen, „godag“ om
dagen og „gokveld“ om kvelden. Før var
det vanlegt å seia „go natt“ når ein skildet
om kvelden. No segjer ein „gokveld“ ogsø
når ein skilet.

17. Helsinga „Guds fred“ var ikkje jamnt
bruka herikring. Men når so hörde
var det stött bruka å helsa med
„Gu signe arbeid“ eller „Gu signe strev“,
„Gu signe kvilo“, „Gu signe lage“, „Gu
signe smaten“.

18. Når ein før gjorde ei tenest for
dei gamle, t. d. tredde ei mål eller so,
vart ein jamnt takka med orda „signe
være händo di“, eller om ein sprang
eit erend „signe være foten din“.

19. Om ein gjest helsa på husens folk
ute som fylgger han inn, so segjer
han likevel „gudag i stävo“ når han
er innkommen. Er det til dømes i jola
og han har helst gledeleg jul ute, so
segjer han ogsø „gudag, og gledeleg
jul i huse“ når han er komen inn.
Eldre folk brukar den skikken evno.

20. Ein veit ikkje om noko sers före-
gjerdsla i ord eller fakter om nokon
skulle snakka med husfaren alive.

21. Framandfolk brukte stunds å banka på utedøra. Men å banka på innedøra var ikkje vis her i eldre tid. Hadde ein erend gikk ein beint i stova, om ikkje ein tråka nokon ute. No er banking på innedøra det vanlige.

22. Når ein no bankar på innedøra vert det svara „kom inn“ eller „versogt“.

23. Framande vart alltid ståande ved døra til einkvan bad dei setja seg. Det var god folkeskikk å vere høflege mot framandfolk og bjoda dei sess.

24. Før var det ikkje alle som tok av seg hatten korkje med same dei kom inn eller når dei sette seg. Summe brukte å sitja med hatten på til han vart boden til bords.

25. Til innkomne framandfolk vart det sagt: „sjå du får sitja, gjerro, set deg idnarpå“. Var den framande tråbeden vart det gjerne sagt: „var kje forsjådle men sessa deg nö“. (Ordet „for sjådle“ har ein ikkje høyrte bruka i tale sist 50 åra. Det tydde vist noko slikt som flau.)

26. Folk som kom inn vart alltid bodne sess. Og ein sa mykje det same til alle. Forande fantar som ein helst såg utanfor døra att vart ikkje bodne sessar, men dei greidde jamnast sessa seg sjølv likevel.

27. Hilt framande som kom til gards i eit erend helste fyrst "gudag", og etter å sagt kven han var vart det gjerne handheiling.

28. Ein veit ikkje om nokon skildna på åtferda mot kjensfolk eller framande. Alle "sjels folk" vart lodne iin sess.

29. Var det bers kyrkomne gjester vart dei gjerne fagna med klapp på oksla, og so vart dei leidde til sesset.

30. Det vanlige var å segge "farvel" og svart var ogsa "farvel". Eller iin sa: "du må leva so vel". Svaret var da: "takk, du da sama".

31. Ved avskil vart heisinge gjerne mior høgtidelig, med handtrykk og fagning. Okda var gjerne: "no må du fara vel". Svaret var: "takk for da, og du må og fara vel." Til den som skulde reisa vart det sagt "du må ha lukka te", eller "lukkete reis", og so vinka iin med handa so lenge iin såg kvarandre. No vinkar iin med lommanduken.

32. For 50-60 år sidan såg iin jamt gamle folk kysse på handa eller kinnet både til velkomst og avskil.

33. Ein såg gamle konor kystest, bror og syster, mor og son og mor og dotter.

34. Ein bruka å segga „gje momm“, „gje søtemomm“. Istaden for å sei „dei kysstest“ sa ein „dei mommast“.

35. Å kyssa på handa var bruka, kanskje mest millom skyldfolk.

36. Ein forstod det slik at å kyssa på handa kunde vera uttrykk både for glede, for vyrdnad, og for stor takksend.

37. Dette kan ein ikkje segga so visst å ha sett eller høyrte om.

38. Til småborn bruka ein å segga „gje meg mommen din“ eller „gje meg ein søtemomm“. For i tida var søtemomm det vanlegaste namnet for kyss.

39. Ein kalla det å „byta nasa“ når ein sette si eiga nasa mot nasa til barnet. Ein sa: „O du må på si frasa? me ska byta nasa!“

40. Både foreldra og større born og andre som passa barnet kunde gjera det.

41. Dette og var bruka gjera å „stela nasa“ til barnet. Til jenteborn sa ein: „no ska eg vera lur, å stela nasa te ei brur“.

Til gutteborn sa ein: „no ska eg vera snar, å stela nasa te ein kar“.

Ein gjorde det slik at ein tok nasa millom slikepott og langstong og knyste ordlitt til. Etterpå sette ein luppen

av tommelabotten millom dei to fingrane, syntte barnet den og sa: „sjå da e nasa-
tippen te ei brur - va eg ikkje lur?“
Eller: „sjå da e nasatippen te ein kar -
va eg ikkje no snar?“

42. Når ein la kinn mot kinn vart det kalla „å kjøla“, „vera go må“, eller „vera kjær må“.

43. Dette var ikkje berre millom foreldre og born, men og av andre som passa småborna. Ogso millom vaksne. Til dømes millom mor og dotter.

44. Uttrykket „te lukka“ var bruka i ymse høve. Ved årsmålsdagar sa ein „te lukka må dagen“. Ordet gratulerar er kome inn i talebruk mest den siste mamsalden. Hadde nokon gjort ein større handel, t. d. kjøpt ein hest, vart det sagt „te lukka må handelen“.

45. I jula bruke folk å seija „gledede julafest“. I nyårsduelga sa ein „Godt nyttår!“ Sumne gamle sa: „Gu signe nye året“. I påskeduelga sa ein „gledede påskafest“, i pinstihelge „gledede pinstifest“. Svare var: „takk, du da sama“. Seinare svare ein „iligemåde“. Ved barnefødsle sa ein „te lukka må son“ (dotter). Ved tvillingfødsle har ein høyrte det vart sagt: „te lukka må dublagleo“. Ved truloving og brudlaup sa ein og „te lukka“. Svare var: „takk for da“.

Når nokon for fyrste gong hadde på seg nye klesplagg eller nye sko vart det sagt til han: "Slit me hælso". Eller: "Vahæra gje deg hælso te slita da me".

46. Ein veit ikkje å ha høyrte av dei gamle noko særskilte ordvendingar bruka ved dødsfall eller motgang. I seinare tid er folk tekne til å bruka ordet "kondolera", eller dei segger: "vil få seia ani mækjensla i sorgjo". Men dette lyt segjest å vera noko nytt her på bygdene.

Ein høyrde det vart sagt når ein trulste på dei syggjande: "Vahæra tröste deg (dåke)". Men om dette var den vanlige helsinga i slike høve kan ein ikkje seie med vissa.

47. Svaret var: "takk for da".

48. I synd bruka kjörmeisteren å halda ein tale i heimen før dei bar ut kista. Då takka han skyldfolk og vener på vegne av den døde. Ein sa kjörmeisteren gjorde "skjyljar-takkejo". Ein sa også at han "takka av".

49. Born kunde hæde kvarandre ved å retta ut tunga. Eller ved å "gjera long nasa", sume sa "peika nasa". Ein sprika på alle fingrane og sette bae hendene etter kvarandre med ein tommelstotte på nasatippen.

Vaksne kunde syne vanvyrda ved å klappa seg på baken. Eller ved å spotta på ein ettertrykkeleg måte.

50. I eldre tid sa folk De til alle gamle. Gifte folk sa De til kvarandre og born sa De til foreldra. Til tenare, systkin og jamnaldringar sa ein du.

Ar ymse herme som enno går i bygda kan ein veta at ein i eldre tid brukte segja I og Jer til storfolk. Men det er avleg for mamsaldra tidan. No segger ein du til alle kjensfolk. Men De til framande.

51. Ikkje til folk segger ein han eller ho istaden for du. Den tiltaleforma bruke ein berre til hunden, t. d. „Vil han koma me seg“, - vil han dra seg vekk me seg“.

Ein har ordbruk som „å vera mann for sin hatt“ - „vera høg i hatten“ - „bæra hatten so eg vil“.

Ordtak.

„Låg mann lengna i høg hatt“.

„Ein hatt høve ikkje adle håve“.

„Ein lyte mela hatten ette håve, å ikkje håve ette hatten“.

„Ein ska kje venta kvat hatt sete på sitt vismannshåve“.

Her er ei gåta som skulde vere med då eg sende svar på nummer 36. Helsing, fakter og åtferd. Men den vart gløynd teken med då.

Min herre lå henge meg å slenge meg,
men trive meg når han trengje meg.
Eg verte ikkje te bors beden, men sette
högare em min herre.

Löysinga er: hatten

Gåta er frå Holandsdal

Kari Håga

Til Etnologisk gransking.

Då eg sende inn svar på spørrelista nr. 36 "Helsing åtferd og fakter" gløynde eg å nemna ei helsing som før var bruka av dei eldre. Når nokre stod saman på vegen og ein kom framom, så sa den som kom: "Stand i freden!" Dei andre svara: "Fre me deg og!"

Veit ikkje om de kan føra dette inn på svararkka frå meg, eller om det kan ha noko interesse. Men sender det med sidan eg nett hugsa frå det.

Vyrdsaunt
Kari Håga